

ДІАЛОГ КУЛЬТУР У ТЕОРІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Людмила Куликова, Тетяна Тарасенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкрито основи ефективної міжкультурної комунікації в сучасних умовах. Досліджено проблему взаємодії культур з урахуванням теорій міжкультурної комунікації. Визначено завдання докорінної зміни мотивів вивчення й викладання іноземних мов для їх функціонального використання як знаряддя виробництва в усіх сферах життя.

Аннотация:

Куликова Людмила, Тарасенко Татьяна. Взаимодействие культур в теории межкультурной коммуникации и практике преподавания иностранных языков.

В статье раскрыты основы эффективной межкультурной коммуникации в современных условиях. Исследована проблема взаимодействия культур с учетом теорий межкультурной коммуникации. Определены задачи коренного изменения мотивов изучения и преподавания иностранных языков для их функционального использования в качестве орудия производства во всех сферах жизни.

Resume:

Kulykova Liudmyla, Tarasenko Tetiana. Interaction of cultures in the theory of cross-cultural communication and practice of teaching foreign languages.

The article highlights the fundamentals of effective intercultural communication in modern conditions. The problem of interaction of cultures with the account of theories of cross-intercultural communication is investigated. The tasks of radical changes in the motives for studying and teaching foreign languages for their functional use as tools for production in all spheres of life are considered.

Ключові слова:

міжкультурна комунікація; висококонтекстуальна культура; низькоконтекстуальна культура; контекстуальна інформація; міжкультурна компетентність.

Ключевые слова:

межкультурная коммуникация; высококонтекстуальная культура; низкоконтекстуальная культура; контекстуальная информация; межкультурная компетенция.

Key words:

intercultural communication; high-context culture; low-context culture; contextual information; intercultural competence.

Постановка проблеми. Мова є засобом комунікації між представниками різних народів і культур. Ключовим у виконанні актуального завдання – оволодіння іноземними мовами – постає вивчення мов у нерозривному поєднанні зі світом і культурою спільноти, яка говорить цими мовами. Навчити людей не тільки розуміти іноземну мову, а й спілкуванню нею, – складне завдання, оскільки з'явилася необхідність у більш ретельному й глибокому вивченні світу носіїв мови й у широкому етнографічному сенсі слова їх культури, національного характеру та менталітету, способу життя тощо. Знання соціального й культурного життя народу, який говорить цією мовою, є невіддільним елементом використання її в реальному спілкуванні.

Аналіз основних досліджень і публікацій свідчить про те, що подолання мовного бар'єра недостатньо для здійснення ефективної міжкультурної комунікації. Національно-специфічні елементи в лексичних та інших системах мови й культури останніми десятиріччями були висвітлені дослідниками в різних аспектах. Серед науковців, чиї праці містять аналіз функціонування мовних одиниць у соціально-культурному просторі, слід назвати таких, як Ж.-П. Віне, Г. Гачев, Ж. Дарбельне, В. Дорошевський, В. Муравйов, Ю. Степанов, І. Стернін, К. Хейл та інші. Усі ці дослідники доходять висновку, що мови немає поза соціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, які характеризують спосіб життя людини й народу. В основі мовних структур – структури

соціокультурні. Діалог культур часто ускладнюється через наявність лакун, або понять, яких немає в одній мові, але вони є в іншій.

Формулювання цілей статті зумовлено необхідністю розв'язання проблеми непорозуміння у процесі міжкультурного спілкування з урахуванням теорій міжкультурної комунікації, де розглядаються питання взаємодії культур. Дослідження взаємозалежності й тісного зв'язку між викладанням іноземних мов і міжкультурною комунікацією є першорядним завданням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людина живе в суспільстві й спілкується з представниками іншого суспільства. Саме мова пов'язує й об'єднує людей. Суспільства немає без спілкування, і без суспільства не може бути соціальної, культурної, розумної людини. Складаючись у речення, тексти, слова виділяють людину зі світу тварин. Без слів не може обійтися жодна наука чи спеціальність. Вони потрібні для формування на базі знань досвіду, збереження його й передачі наступним поколінням. Отже, комунікація керує людьми, їхнім життям і розвитком, їхньою поведінкою й пізнанням світу та себе самих як частини цього світу. Будь-яка спроба є важливою й виправданою для осмислення комунікації між людьми, для розуміння, що їй сприяє і що заважає, бо спілкування – це стрижень і основа існування людини.

Сутність процесу спілкування влучно схарактеризував А. Садохін: «Міжкультурна

комунікація – це особливий вид комунікації представників різних культур, у процесі якої здійснюється як обмін інформацією, так і цінностями культур, що взаємодіють. Цей процес не обмежується лише знанням іноземної мови, а вимагає знань духовної й матеріальної культури іншого народу, моральних настанов, цінностей, релігії та світоглядних уявлень, які в поєднанні можуть визначити модель поведінки партнерів по комунікації. Сьогодні вивчення іноземних мов і використання їх як засобу міжнародного спілкування неможливо без різнобічного й глибокого знання культури носіїв мови, їх способу життя, менталітету, національного характеру, бачення світу, традицій, звичаїв тощо. Тільки поєднання мови й культури забезпечить плідне та ефективне спілкування» [3, с. 95].

Міжкультурна комунікація відбувається на індивідуальному й груповому рівнях. Людина є основним суб'єктом міжкультурної комунікації на обох рівнях. Поведінка кожної людини визначається нормами й цінностями культури, частиною якої вона є. Відповідно, кожен учасник міжкультурної взаємодії має послуговуватися власною системою правил, зумовленою його соціокультурною належністю. Ось чому представники різних культур у процесі безпосереднього спілкування мають долати не тільки мовні відмінності, а й відмінності етнічного й соціокультурного характеру.

Відмінності між культурами, які склалися під час формування кожної етнічної культури, є об'єктивною підставою для міжкультурної комунікації. Стосунки й життєдіяльність людей підпорядковуються нормам, що практично регулюють усі сфери людської поведінки й мислення. Вони впливають на міжособистісні відносини, оцінки й характер сприйняття. Виховання, освіта, звичаї, традиції, історична пам'ять і мова утворюють орієнтаційну систему, яка допомагає людям успішно долати проблеми та життєві ситуації.

У процесі контактів з індивідами, які у своїй поведінці використовують інші культурні норми, відбувається усвідомлення особливостей власної культури. Найчастіше такого роду взаємодія спричиняє дискомфорт і породжує ситуації конфлікту, що потребує ґрунтовного дослідження. Т. Грушевицька підкреслює: скільки існує етнічне й культурне розмаїття людства, стільки ж люди прагнуть зрозуміти поведінку представників чужих культур. Таким же старовинним є бажання не зважати на інші культури або ж розцінювати людей цих культур як носіїв другого сорту, які не мають особистісних якостей, як і їхні культури [2].

Протягом усієї історії людства ставлення до інших культур було протилежним. Подібна

дилема в трансформованому вигляді зберігається й сьогодні. Вона виражається в дискусіях і суперечках науковців про предмет, об'єкт, зміст і мету міжкультурної комунікації. Як результат, виникло кілька теорій міжкультурної комунікації, у яких порушена проблема взаємодії культур. Найбільш відомими теоріями міжкультурної комунікації вважають теорію високо- і низькоконтекстуальних культур Е. Холла, теорію культурних вимірів Г. Хофштеде й теорію культурної грамотності Е. Хірша [7; 9; 8].

1) Теорія високо- й низькоконтекстуальних культур Е. Холла [7].

Американський антрополог Е. Холл подав опис поведінки людей, що належать до різних видів культур, у певному колі особистісного простору. Він визначив, що різні групи характеризуються культурно-комунікативними зразками й розробив їх загальну типологію щодо контексту – навколишнього середовища, інформації й того, що супроводжує певна культурна подія. Культури відрізняються своїм «прочитанням контексту» й використанням прихованої інформації, що міститься в кожній ситуації. Складність культури є високою, коли для розуміння соціальної ситуації необхідно більше контекстуальної інформації, коли важче дати оцінку соціальній ситуації й правильно зрозуміти «чужаків». Усі культури, залежно від характеру використання часу й простору, Е. Холл поділив на висококонтекстуальні, низькоконтекстуальні й культури з переважанням монохронного або поліхронного використання часу [7, с. 24].

Згідно з дослідженнями Е. Холла, результати й характер процесу комунікації визначаються також і ступенем інформованості його учасників. Ступінь інформованості, своєю чергою, залежить від швидкості обміну інформацією між членами мережі й від щільності соціальних зв'язків. Відповідно до цього, усі культури можуть бути класифіковані за ознакою сильної та слабкої контекстуальної залежності. Спільноти з використанням щільної інформаційної мережі можна зарахувати до країн, культура яких має «високий контекст» (Іспанія, Франція, Італія, Японія, країни Близького Сходу). Люди в цих країнах потребують лише незначної кількості додаткової інформації для чіткої картини того, що відбувається, оскільки вони завжди добре поінформовані, завдяки високій щільності неформальних інформаційних мереж. Багато інформації для представників висококонтекстуальних культур передається за допомогою немовного контексту – статусу, ієрархії, манери поведінки людини, її зовнішнього вигляду, умов проживання тощо [7].

До представників спільнот з «низьким контекстом», на нашу думку, належать жителі Швейцарії, Німеччини, північноєвропейських і скандинавських країн, США, які мають менший обсяг обміну інформацією й вільнішу мережу зв'язків у своєму соціальному оточенні. Вони належать до групи культур, де практично немає неформальних інформаційних мереж. Такі культури вважаються менш однорідними. Їхні представники не змішують роботу з особистими стосунками й різними аспектами повсякденного життя. Як наслідок – слабка поінформованість і велика потреба в одержанні додаткової інформації, щоб під час спілкування розуміти представників інших культур [7].

Час слугує також важливим показником ритму діяльності й темпу життя, що прийнятні в певній культурі. Головним чинником, що організує комунікацію та життя, є культура використання часу. Для міжкультурної комунікації надзвичайно важлива система використання часу в кожній культурі. Щоб зрозуміти партнера, слід знати розуміння часу в його культурі. Е. Холл поділяє культури на поліхронні (країни Латинської Америки, Близького Сходу, Середземномор'я та Росія) і монохронні (США, Німеччина, ряд північноєвропейських країн). У першій групі країн за певний відрізок часу виконуються кілька видів діяльності. У країнах з монохронною культурою час розподіляється так, що можливим є лише один вид діяльності за певний відрізок часу.

Для концентрації людини на чому-небудь у певний часовий відрізок час у монохронних культурах поділяється на відрізки з ретельним його плануванням. Часу люди приписують «речову вартість»: його можна «витратити, зекономити, загубити, надолужувати, прискорювати. Тим самим він стає системою, за допомогою якої підтримується порядок в організації людського життя» [3, с. 13].

Оскільки «монохронна» людина може за певний відрізок часу виконувати лише один вид діяльності, вона ніби перебиває доступ іншим особам, «зачинившись» у власному приватному світі. У процесі будь-якої діяльності носії такого типу культури не дозволяють їх переривати. Для «поліхронної» людини найважливішою дією є спілкування, а не визначений план дій. Оскільки більш вагому роль відіграють міжособистісні стосунки, то пунктуальності великого значення не надається. Пунктуальність залежить від взаємин, які можуть виникнути між людьми на все життя. Люди поліхронної культури більше цікавляться особистими справами й часто змінюють свої плани.

2) Теорія культурних вимірів Г. Хофштеде [9].

Кожна людина під впливом соціального оточення, індивідуальних особливостей психіки та специфічних особливостей етнічної культури сприймає навколишній світ по-особливому. У дитячому віці формується переважна більшість соціальних моделей поведінки людини, бо вона саме в дитинстві найбільш сприйнятлива до процесів навчання. Результатом процесу мислення, поведінки, формування відчуттів є створення ментальних програм, які за допомогою вимірів культури досліджуються за чотирма показниками:

1. Дистанція влади (від низького рівня до високого) – порівняння культур за ступенем розподілу влади за різними рівнями її організації та концентрації.

2. Колективізм – індивідуалізм, що вказують на ступінь заохочення культури до соціального зв'язку, замість опори на власні сили та індивідуальну незалежність.

3. Маскулінність – фемінність. Г. Хофштеде наголошує на переважанні в національному характері певних рис. Цей вимір характеризує культури з чітко окресленою роллю статей.

4. Уникання невизначеності (від сильної до слабкої) – порівняння культур за ступенем допустимих відхилень від встановлених норм і цінностей [9].

Ці параметри культурних відмінностей, за теорією Г. Хофштеде, дають змогу уникати можливих конфліктів під час контактування з представниками інших культур і гнучко реагувати на несподівані дії партнерів по міжкультурній комунікації.

3) Теорія культурної грамотності Е. Хірша [8].

Ефективна міжкультурна комунікація можлива за достатнього рівня культури та писемності. Цей рівень передбачає розуміння соціальної та психологічної ідентичності певної культури, її фонових знань і ціннісних настанов. Щоб успішно володіти мовою, необхідно оволодіти глибокими знаннями різних культурних символів цієї національної культури. Культурна грамотність, за теорією Е. Хірша, «робить нас господарями стандартного інструмента пізнання й комунікації, тим самим даючи змогу нам передавати й отримувати складну інформацію усно й письмово, у часі та просторі» [8, с. 2].

За пропорційної залежності між рівнями комунікативної, мовної та культурної компетентностей здійснюватиметься ефективна взаємодія й адекватне міжкультурне порозуміння.

Найбільш динамічним компонентом міжкультурної компетентності є культурна грамотність. Під нею розуміють постійне

поповнення поточної культурної інформації. Але поза комунікацією компетентності немає. У конкретних ситуаціях спілкування, залежно від ролі й значення того чи іншого виду, Е. Хірш наводить кілька рівнів міжкультурної компетентності:

- Рівень виживання;
- Рівень входження в чужу культуру;
- Рівень забезпечення повноцінного існування в новій культурі, тобто її «привласнення»;
- Рівень цілковитої реалізації ідентичності мовної особистості [8, с. 7].

Розширення комунікації та мобільності, що веде до швидкого збільшення контактів між організаціями, групами й окремими представниками різних країн і культур, є однією з найяскравіших особливостей сучасності. Одним з проявів, а можливо, і причиною цього явища є прискорення технічного прогресу й глобальні політичні та економічні зміни в суспільстві, що, зазвичай, схвалюються світовою громадськістю. Натомість менш популярними, а часом і просто незрозумілими для багатьох є такі явища, як тенденція до підвищеного усвідомлення власної культури, заперечення відмінностей між культурами та етнічний сепаратизм. Саме ці наслідки в міжнародних відносинах, що не відповідають духу просвітництва, відображені в тезах С. Хантінгтона про «зіткнення цивілізацій» [6].

Сьогодні викладання іноземних мов у нашій країні, як і всі інші сфери соціального життя, переживає складний і важкий період переоцінки цінностей, докорінної перебудови, перегляду методів, завдань, цілей, матеріалів тощо.

Цими новими умовами є «відкриття» України, стрімке входження у світове співтовариство, переміщення й змішання мов і народів, абсолютно нові цілі спілкування, зміна відносин між іноземцями й представниками нашого народу.

На цьому етапі тісний зв'язок між викладанням іноземних мов і міжкультурною комунікацією, а також взаємозалежність між ними настільки очевидні, що немає потреби в розлогіх роз'ясненнях. На кожному занятті з іноземної мови практикується міжкультурна комунікація на перехресті культур, оскільки за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю уявлення про світ і кожне іноземне слово є відображенням іноземної культури.

Останнім часом у нашій країні суттєво збільшився попит на вивчення іноземних мов. Несподівано для себе викладачі іноземних мов опинилися в центрі уваги суспільства. Фахівці з різних галузей науки і техніки, бізнесу й культури прагнуть негайно оволодіти іноземною мовою як знаряддям виробництва. Їх

не цікавить вивчення теорії чи історії мови. Іноземні мови, а особливо англійська, їм потрібні винятково для функціонального використання в усіх сферах життя суспільства як засобу спілкування з представниками інших країн. Мотиви вивчення мов також змінилися, і, з огляду на це, докорінної перебудови вимагає методика їх викладання. Науковці пропонують увести спеціальність «Лінгвістика й міжкультурна комунікація» для підготовки фахівців нового типу.

Зважаючи на викладене вище, основними завданнями в підготовці викладацьких кадрів є:

1) наукове обґрунтування й розробка методів навчання мов як засобу спілкування між представниками різних професій, як знаряддя виробництва в поєднанні з економікою, правом, культурою, різними галузями науки та сферами, що потребують використання іноземних мов;

2) розробка моделі підготовки викладачів іноземних мов і фахівців з міжкультурного й міжнародного спілкування;

3) вивчення мов у синхронному зрізі, у широкому аспекті політичного, соціального, культурного життя народів, які спілкуються цими мовами.

Культурний бар'єр набагато неприємніший і небезпечніший за мовний, адже культурні помилки зазвичай сприймаються болочіше, ніж мовні. Відмінності між культурами не можна узагальнити, уклавши їх у чіткі правила. Здебільшого носії мови поблажливо ставляться до мовних помилок іноземців, але культурні помилки, як правило, справляють на них негативне враження, і вони не прощають їх так легко.

Однак лише під час зіставлення виявляються всі відмінності між мовами й культурами. Такі розбіжності на рівні мовної картини світу не помітні, і лексика різних мов оманливо еквівалентна на вигляд, що спричиняє на практиці великі труднощі в процесі викладання іноземних мов. Цю проблему можна виявити, порівнюючи вивчення принаймні двох мов і, відповідно, двох культур – рідної та іноземної. Тому в практиці навчання іноземних мов вона є підводним камінням, яке не можуть розгледіти викладачі – носії іноземної мови, бо вони не знають рідної мови студентів.

Висновки. Для повноцінної міжкультурної комунікації необхідно подолати не тільки мовні відмінності, а й відмінності етнічного й соціокультурного характеру. Модель поведінки партнерів по комунікації потребує знань про світоглядні уявлення іншого народу, цінності його матеріальної й духовної культури, моральні настанови, релігію. Тільки поєднання

мови та культури забезпечує ефективне й плідне спілкування.

У зв'язку зі стрімким входженням України у світове співтовариство викладання іноземних мов переживає складний період докорінної перебудови. Саме тому головними завданнями

в підготовці викладацьких кадрів сьогодні є наукове обґрунтування й розробка методів навчання мов як засобу спілкування між представниками різних професій, як знаряддя виробництва в усіх сферах, що вимагають використання іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Гирц К. Интерпретация культур / К. Гирц; пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 560 с.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – М. : Высш. шк., 2005. – 310 с.
4. Томахин Г. Д. США: Лингвострановедческий словарь / Г. Д. Томахин. – [3-е изд., стер.]. – М. : Астрель, АСТ, 2001. – 272 с.
5. Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация / В. И. Тхорик. – М. : ГИС, 2005. – 258 с.
6. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations? / Huntington Samuel P. // Foreign Affairs. – Vol. 72, № 3. – Summer 1993. – P. 22–49.
7. Hall E. Hidden Differences. Studies in International Communication. How to Communicate with Germans / E. Hall. – Hamburg, 1983. – P. 24.
8. Hirsh E. D. Cultural Literacy / E. D. NY, Hirsh, 1988. – P. 2.
9. Hofstede G. Cultures and Organisations. Software of the Mind / G. Hofstede. – L., 1991. – 325 p.

Рецензент: Молодиченко В.В. – д.філософ.н., професор

Відомості про авторів:

Куликова Людмила Анатоліївна

angl_fil_mdpu@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Тарасенко Тетяна Володимирівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1887>

Матеріал надійшов до редакції 30. 05. 2017 р.
Прийнято до друку 26. 06. 2017 р.

References

1. Hirts, K. (2004). *Interpretation of cultures*. Moscow : ROSSPEN. [in Russian]
2. Hrushevitskaia, T. H. (2002). *Fundamentals of intercultural communication*. Moscow : YUNITI-DANA. [in Russian]
3. Sadokhin, A. P. (2005). *Introduction to the theory of intercultural communication*. Moscow: Vyssh.shk. [in Russian]
4. Tomakhin, H. D. (2001). *USA: Linguistic and cultural studies*. Moscow : Astrel, AST. [in Russian]
5. Tkhorik, V. I. (2005). *Linguistic culturology and intercultural communication*. Moscow : GIS. [in Russian]
6. Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Vol. 72, 3, 22–49. [in English]
7. Hall, E. (1983). *Hidden differences. Studies in international communication. How to communicate with Germans*. Hamburg. [in English]
8. Hirsh, E.D. (1988). *Cultural literacy*, New York. [in English]
9. Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations. Software of the mind*. London. [in English]

Information about the authors:

Kulykova Liudmyla Anatoliivna

angl_fil_mdpu@ukr.net

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Taracenko Tetiana Volodymyrivna

Melitopol Bohdan Khmelnytsky

State Pedagogical University

20 Hetmans'ka St., Melitopol,

Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1887>

Received at the editorial office 30. 05. 2017.
Accepted for publishing 26. 06. 2017.